

Kauza Ivana Polanského

Sjednocení vydavatelů samizdatu v Československu

PETR BLAŽEK

Ohlášené téma konference, vymezené zvoleným podtitulem setkání, nepřímo potvrzuje jednu závažnou skutečnost. Několik let po rozdělení Československa dochází, zejména na české straně, k značnému rozvolnění kulturních vztahů mezi oběma společnostmi. Tento proces rovněž potvrzuje předchozí převažující rozdílné vnímání společného státu na české a slovenské straně, jež vedlo k rozpadu Československa. Hlavním zdrojem konfliktů byla v tomto kontextu skutečnost, že po vzniku společného státu slovenská veřejnost neakceptovala z historických důvodů oproti české straně novou (československou) identitu. Rozdíly byly zároveň důsledkem asynchronního průběhu různých stránek modernizačních procesů obou společností.¹

Přestože se téma rozpadu společného státu stalo předmětem řady odborných či publicistických studií různé kvality, nebyla dostatečná pozornost věnována období bezprostředně předcházejícímu poslední etapě společného soužití. Období tzv. normalizace přitom mělo zásadní podíl na formování postojů pozdějších polistopadových politických elit k tzv. slovenské otázce. Záměrem tohoto historického analytického příspěvku je připomenutí kauzy vydavatele samizdatových tiskovin Ivana Polanského, která sehrála na konci osmdesátých let významnou úlohu v prohloubení spolupráce mezi českými a slovenskými opozičními skupinami a zároveň přispěla k sjednocení vydavatelů samizdatu z celého Československa na jedné obranné rovině. Touto kauzou byla část pozdější české polistopadové politické elity vzešlá

¹ D. Kováč: „Česko-slovenská štátnosť v kontextu slovenských dejín. Otázka kontinuity a diskontinuity“, in: *Československo 1918–1938: Osudy demokracie ve střední Evropě* 1. Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha 1999, s. 23–29. J. Musil: „Česká a slovenská veřejnost. Skica srovnávací studie“, *Sociologický časopis* 29, č. 1, 1993, s. 9–24.

z opozičního hnutí poprvé výrazně konfrontována se slovenským nacionalismem.²

Kauza Ivana Polanského

Dne 5. listopadu 1987 byl státními orgány zadržen a vzat do vazby dvaapadesátiletý technický úředník Ivan Polanský z Nové Dubnice. Současně byla v jeho bytě a na chatě provedena opakovaná domovní prohlídka. Bylo zabaveno přes tisíc položek, včetně psacího stroje či cyklostylu. Velký rozsah samizdatové produkce Ivana Polanského dokládá středně velké dodávkové auto, v němž příslušníci Státní bezpečnosti zabavené věci odvezli. Katolický aktivista byl obviněn z podpory a propagace fašismu (trest odnětí svobody v rozmezí tří až osmi let), neboť vedle převážně náboženských textů připravil a distribuoval také dvě čísla samizdatového sborníku *Historický zápisník*. Obě publikace byly věnovány kontroverzním osobnostem slovenských dějin: Jozefu Tisovi a Andreji Hlinkovi. Některé další zabavené texty navíc otevřeně kritizovaly ateistický charakter komunistického režimu.³

Ivan Polanský se věnoval vydávání samizdatových textů dlouhou řadu let a patřil v této oblasti na Slovensku k nejagilnějším. Podle svých vzpomínek založil již na SPŠ chemické v Bánské Bystrici, kde maturoval v roce 1955, spolu se spolužáky skupinu Slováci, která vydávala samizdatový časopis o slovenských dějinách.⁴ Od sedmdesátých let se především podílel na vydávání několi-

² Kauzou Ivana Polanského se v různém rozsahu a souvislostech zabývali následující autoři – Redactorus [H. Chromý]: „Ivan Polanský – náš slovenský kolega“, *JAZZsTOP*, samizdat, 2, č. 6, 1988, s. 1–2; J. Carnogurský: „Případ Ivan Polanského“, *Bratislavské listy*, samizdat, 2, č. 1, 1989, s. 3–4; P. Uhl: „Dovoz nezávislé literatury“, in: *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*. Primus, Praha 1995, s. 71–74; V. Prečan: „Poznámka o vztahu Čechů a Slováků“, in: V. Prečan: *V kradeném čase: Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. Doplněk, Praha–Brno 1994, s. 487–494; J. Šimulčík: *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Vaško, Prešov 1997, s. 75–108; J. Rychlík: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Academic Press–Ústav T. G. Masaryka, Bratislava–Praha 1998, s. 292–295; R. Lesňák: *Listy z podzemia: Súborná dokumentácia kresťanskej samizdatovej publicistiky na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Bratislava 1998; J. Gruntorád: „Samizdat“, in: *Za svobodu a demokraciu I.: Odpor proti komunistické moci*. Karolínium, Praha 1999, s. 145–155. Hlavním pramennou základnou pro tento příspěvek byly fondy soukromé knihovny Libri prohibiti, kde je uložena sbírka samizdatových periodik a dokumentů Výboru solidarity s Ivanem Polanským, včetně kopií soudních spisů.

³ Sdělení VONS č. 706: „Další útok proti samizdatu – Ivan Polanský uvězněn“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 10, č. 16, 1987, s. 13; Redactorus [H. Chromý]: „Ivan Polanský – náš slovenský kolega“, *JAZZsTOP*, samizdat, 2, č. 6, 1988, s. 1.

⁴ J. Šimulčík: *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Vaško, Prešov 1997, s. 77–83.

ka samizdatových periodik s náboženským zaměřením: *Zborník vysielaní Vatikánskeho rozhlasu* (1970–1975), *Náboženstvo a súčasnosť* (1982–1989, 36 čísel), *Serafínsky svet* (1982, 1984, 1986–1989, 22 čísel), *Pokoj a dobro* (1983, 1985, 5 čísel) a *Výber* (1984–1987, 26 čísel). Ivan Polanský většinu z nich pouze vydával, pouze posledně jmenovaný časopis, v němž byly otištěny převzaté články z exilových časopisů, domácích samizdatových periodik a přepisy relací Rádia Svobodné Evropy, Hlasu Ameriky a Rádia Vatikán, připravoval také jako redaktor. Náklad jednotlivých čísel byl pravidelně okolo 500 kusů.⁵

V září 1979 byl Ivan Polanský spolu s desítkami dalších osob vyslýchán během velkého zásahu Státní bezpečnosti, v rámci tzv. akce Lekce, proti vydavatelům katolického samizdatu okolo brněnského tiskaře Josefa Adámka. V souvislosti s tímto případem, kdy byla v bytě Ivana Polanského provedena domovní prohlídka, bylo jeho jméno poprvé zmíněno ve sdělení VONS.⁶

V prostředí tajné církve na Slovensku, jejíž ústřední postavou byl biskup Ján Korec, se Ivan Polanský snažil prosadit také vydávání historických textů s národní tematikou. V roce 1986 připravil první číslo zmíněného *Historického zápisníku*, věnované katolickému knězi, luďáckému politikovi a prezidentovi Slovenského státu Jozefu Tisovi.⁷ Na okolnosti vydání prvního čísla, kde byly otištěny převážně soudobé texty, Ivan Polanský později vzpomínal: „Keď to číslo dostal pán biskup Korec a videl nadpis *Dr. Jozef Tiso*, rozčúľil sa. Nechcel, aby katolíkov pre takýto samizdat označovali za klérofašistov. Až po prečítaní konštatoval: „Je to celkom dobré.““⁸ Na doporučení biskupa Jána Korce přestal Ivan Polanský na jeden rok s vydáváním samizdatových tiskovin a teprve poté připravil druhý sborník, o Andrejovi Hlinkovi.⁹ Třetí číslo *Historického zápisníku*, o Miroslavu Rostislavu Štefánikovi, již nebylo distribuováno. Při jeho přípravě byl Ivan Polanský zatčen a celý náklad byl zabaven.¹⁰

⁵ R. Lesňák: *Listry z podzemia: Súborná dokumentácia kresťanskej samizdatovej publicistiky na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Bratislava 1998, s. 18, 22, 28–29; J. Čarnogurský: „Slovenské samizdatové časopisy“, *Bratislavské listy*, 5, č. 12, 1993, s. 6–7.

⁶ Z textu sdělení je zřejmé, že Ivana Polanského osobně členové VONS neznali: „? Polanský, Dubnice, vyslýchán pravděpodobně v říjnu“. Sdělení VONS č. 159: „Další tažení proti katolické samizdatové literatuře, Informace o Chartě 77“, samizdat, 3, č. 2, 1980, s. 4–6. Srovn. Sdělení VONS č. 195: „Souhrnné sdělení o dosavadních případech VONS“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 3, zvláštní číslo, říjen 1980, s. 12; J. Cuhra: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. ÚSD, Praha 2001, s. 129–130.

⁷ „Dr. Jozef Tiso, prvá hlava po Svätoplukovi v našich dejinách“, *Historický zápisník*, samizdat, 1, č. 1, 1986, 64 s.

⁸ J. Šimulčík: *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Vaško, Prešov 1997, s. 84.

⁹ „Za Boha život, za národ slobodu!“, *Historický zápisník*, samizdat, 2, č. 1, 1987, 43 s.

¹⁰ Rozhovor s Jiřím Gruntorádem, Praha 13. květen 1999; J. Šimulčík: *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Vaško, Prešov 1997, s. 99.

Apologetické sborníky o Jozefu Tisovi a Andreji Hlinkovi se především snažily o rehabilitaci těchto osobností. Hlavním záměrem vydavatele bylo prokázat, že oběma slovenským politikům byly fašistické a rasistické postoje cizí.¹¹ Ida Polanská, manželka vězněného katolického aktivisty, popsala důvod otištění soudobých textů v dopise redakci *Rudého práva*, které otisklo na konci června 1988 demagogický článek o Polanského údajné propagaci fašismu: „(...) v podstate ide o nepolemické predloženie niektorých faktov so snahou čeliť osočovaniu katolíckej cirkvi na Slovensku a jej predstaviteľov z údajnej fašizácie spoločenského života vo vojnových rokoch. Články tohoto druhu se u nás dodnes v oficiálnej tlači objavujú a obviňujú katolícku cirkev z toho, na čom skutočne nemá podiel. A ak sa také tendencie do istej miery snad vyskytli, boli celkom mimo nej.“¹²

V průběhu vyšetřování bylo původní obvinění z podpory a propagace fašismu změněno na obvinění z podvracení republiky ve větším rozsahu a ve spojení s cizí mocí.¹³ Pro Ivana Polanského znamenala změna paragrafu zhoršení situace, neboť obvinění z podvracení republiky patřilo k vůbec nejméně obtěžkavým vyhládkami na dobu strávenou ve vězení. U soudu mohl být obžalovaný v případě odsouzení honorován trestem v rozmezí tří až deseti let. Obžalobu proti Ivanu Polanskému vypracoval s použitím stalinistické frazeologie zástupce krajské prokuratury v Bánské Bystrici JUDr. Jozef Ondruš.¹⁴

¹¹ Idealizace poměrů Slovenského státu a myšlenka samostatného státu byla v osmdesátých letech živá na Slovensku zejména v rodinách, které byly spojeny s režimem bývalého luďáckého státu. Obdobným způsobem se o rehabilitaci Jozefa Tisa a dalších představitelů Slovenského státu pokoušelo po druhé světové válce několik exilových luďáckých historiků, zejména Jozef M. Kirschbaum, Stanislav J. Kirschbaum, Milan S. Ďurica či František Vnuk. Srovn. J. Rychlík: *Češi a Slovinci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Academic Press: Ústav T. G. Masaryka, Bratislava–Praha 1998, s. 23, 295–297; M. Trapl: „Politické strany v exilu“, in: P. Marek a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Gloria, Rosice u Brna 2000, s. 354.

¹² Z dopisu Idy Polanské. *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 14, 1988, s. 14–15. Obdobným způsobem se o obou sbornících vyjádřil v březnu 1989 Ján Čarnogurský v rozhovoru s Evou Kantůrkovou, který byl otištěn v samizdatovém časopise *Alternativa*: „Ivan Polanský sa pokúsil rehabilitovať Jozefa Tisu a Andreja Hlinku v samizdatovom vydaní dobových textov o nich. Dostal za to čtyri roky. To je dôkazom, že zatiaľ nie sú podmienky pre svobodné skúmanie tejto časti slovenských dejín.“ Rozhovor Evy Kantůrkové za redakci *Alternativy* s Jánem Čarnogurským o Slovensku a Slovácích, in: R. Hlušíčková – B. Cisařovská: *Hnutí za občanskou svobodu 1988–1989: Sborník dokumentů*. Maxdorf, Praha 1994, s. 102.

¹³ Sdělení VONS č. 748: „I. Polanský stíhán pro podvracení republiky“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 9, 1988, s. 15; Sdělení VONS č. 767: „Zdravotní stav Ivana Polanského vzbuzuje obavy“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 9, 1988, s. 4.

¹⁴ V obžalobě bylo zdůrazněno, že „podvratný charakter vydávaných nelegálných písomností a ich autorov je evidentný už aj z toho, že čitateľov nabádať aj zakládať v širšom rozsahu nelegálne vydavateľstva, vytvárajú redakčné tímy, zabezpečujú dobré rozmnožovacie stroje, priestory (...)“. Redactorus [H. Chromý]: „Ivan Polanský – náš slovenský kolega“, *JAZZsTOP*, samizdat, 2, č. 6, 1988, s. 1.

Senát krajského soudu v Banské Bystrici za předsednictví JUDr. Arnošta Škor-pila uznal 17. června 1988 Ivana Polanského vinným z uvedeného trestného činu a uložil mu nepodmíněný trest odnětí svobody na čtyři roky. Odvolací řízení, během kterého byl 30. srpna 1988 potvrzen původní rozsudek, proběhlo v Bratislavě v budově Nejvyššího soudu SSR, jemuž předsedal JUDr. Pavol Toman. Atmosféra odvolacího řízení připomínala padesátá léta, neboť do soudní síně měli vedle „angažované veřejnosti“ přístup pouze příbuzní souzeného. Od poloviny září 1988 byl Ivan Polanský, který měl značné zdravotní problémy, vězněn v NVÚ MS v Rožumberku.¹⁵ Po vynesení původního rozsudku zbyla vedle odvolání také další možnost, jak dosáhnout propuštění Ivana Polanského – pomocí případné prezidentské amnestie. Manželka Ivana Polanského se již 30. června 1988 pokusila bez úspěchu využít této cesty k zastavení trestního stíhání.¹⁶

Přijatelné vyústění celého případu umožnila amnestie prezidenta republiky Gustáva Husáka, vyhlášená 27. října 1988 k výročí založení společného státu. Ivan Polanský popsal okolnosti svého propuštění lakonicky: „(...) odpustili mi dva roky. V base som bol viac ako rok, čo bola po amnestii polovica trastu. Te-da, mohol som požiadať o podmiennečné propustenie, čo som aj využil. O propustenie sme sa hlasili desiatí. Z toho traja politickí. Zo všetkých som bol propustený iba ja.“¹⁷ Vězněný vydavatel samizdatové literatury podal 11. listopadu 1988 žádost o podmíněné propuštění, kterému okresní soud v Rožumberku vyhověl na veřejném zasedání 15. prosince 1988.¹⁸

Kauzu Ivana Polanského uzavřel 25. listopadu 1989 opět poslední komunistický prezident Gustáv Husák. Na návrh Výboru československé veřejnos-

¹⁵ Sdělení VONS č. 789: „Odvolací řízení s Ivanem Polanským“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 16, 1988, s. 10; Sdělení VONS č. 791: „Rozsudek nad Ivanem Polanským potvrzen“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 16, 1988, s. 10–11. „Dokument Charty 77 č. 46/88: Recidiva stalinské justice“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, r. 11, č. 16, 1988, s. 7–8.

¹⁶ Manželka Ivana Polanského v dopise Gustávu Husákově uvedla: „Vážený pán prezident, máte u nás pověsť rozvážného politika, který po udalostech r. 1969 so štátnickou múdrosťou zabrzdil hroziacu vlnu riešenia politických problémov spoločnosti násilnosťami politických súdnych procesov. Známe je tiež, že podobné politicky i morálne odsúdeniahodné procesy 50. rokov, ktoré kruto a nespravodlivo zasiahli i Vás osobne, viedli vo svojich neriešených dôsledkoch v podstate k politickej kríze v rokoch 1968–69. Podobne počínanie ani teraz nemôže byť záujmom štátu a nič to nerieši, jako neriešilo ani vtedy, naopak, je to cesta ku krízam.“ *Žádost Idy Polanské o zastavení trestního stíhání*, Nová Dubnice 30. června 1988, kopie strojopisu 2 strany A4, Sbírka dokumentů Výboru solidarity s Ivanem Polanským, Libri Prohibiti.

¹⁷ J. Šimulčík: *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Vaško, Prešov 1997, s. 107.

¹⁸ Sdělení VONS č. 854: „Soudní jednání o podmíněném propuštění Ivana Polanského“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 21, 1988, s. 10; Sdělení VONS č. 865: „Ivan Polanský propuštěn“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 22, 1988, s. 16.

ti pro lidská práva a humanitární spolupráci, federální vlády a jednotlivých občanů zastavil trestní stíhání proti sedmnácti čs. občanům a nařídil jejich propuštění z vazby, některým pak prominul zbytky trestu. Mezi touto částí byl i Ivan Polanský, jemuž byl prominut podmíněný trest.¹⁹ Definitivní tečku za celým případem udělala soudní rehabilitace; proběhla však teprve v následujícím roce. Ještě do března 1990 splácel Ivan Polanský výlohy za své věznění.²⁰

Výbor solidarity s Ivanem Polanským

Po propuštění Ivana Polanského otiskl Ján Čarnogurský v samizdatových *Bratislavských listech* svůj rozsáhlý komentář k této kauze. Podle jeho názoru neodhadl Ivan Polanský únosnost publikovaných textů, které se staly vhodnou zámkou pro jeho odsouzení. Právě tato skutečnost byla zřejmě hlavním důvodem, proč se na obranu vězněného vydavatele samizdatových textů otevřeně neozvaly slovenské exilové skupiny, obávající se obvinění z klerofašismu. Podle Jána Čarnogurského zpočátku bylo obtížné získat podporu také přímo na Slovensku mezi samotnými věřícími: „Podporu Ivana Polanského rozhybal pražský Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pod záštitou Charty 77. (...) VONS sa neobzeral na ideologické, politické či iné ohlady, ale vychádzal dôsledne z právnej nepodloženosti trestného stíhania.“²¹

Petr Uhl později potvrdil, že kauza Ivana Polanského nevyvolala mezi členy VONS vážnější rozpory: „Brali jsme se například za slovenského katolického aktivistu Ivana Polanského, který byl stíhán i za to, že chválil Jozefa Tisa. Jeho sympatie ke klerofašismu se mi z dostupných materiálů zdály zřejmé, nebyly však nijak vyzývavé a tvořily jen malou část jeho samizdatové produkce. Bylo třeba hájit právo Ivana Polanského na svobodu slova.“²²

¹⁹ Sdělení VONS č 1121: „Propuštění vězňů a zastavení trestního stíhání“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 22, 1988, s. 16. Srovn. J. Suk: *Občanské fórum: Listopad – prosinec 1989*, 1. díl – Události. ÚSD–Doplňněk, Praha–Brno 1997, s. 77; V. Hanzel: *Zrychlený tep dějin: Reálné drama o deseti jednáních*. OK Centrum, Praha 1991, s. 21–22.

²⁰ J. Šimulčík: *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989*. Vaško, Prešov 1997, s. 108.

²¹ J. Čarnogurský: „Případ Ivana Polanského“, *Bratislavské listy*, samizdat, 2, č. 1, 1989, s. 3. Ján Čarnogurský v jednom ze svých polistopadových textů popsal význam podpory Charty 77 již zcela otevřeně: „Ivanu Polanskému vtedy veľmi pomohlo, že sa na jeho stranu postavila Charta 77 v Prahe a pre zahraničné kruhy ručila, že Polanský nie je fašista, ale jednoducho odporca komunizmu.“ J. Čarnogurský: *Videné od Dunaja*. Kaligrám, Bratislava 1997, s. 319.

²² P. Uhl: *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla*. C. H. Beck, Praha 1998, s. 54.

Pomocí exilových opozičních skupin byl případ Ivana Polanského v zahraničí prezentován jako politická kauza. Ivan Medek přečetl sdělení VONS v rozhlasové stanici Hlasu Ameriky, která spolu s dalšími západními rozhlasovými stanicemi informovala posluchače o průběhu tohoto případu.²³ Patronát nad Ivanem Polanským převzala Amnesty International, na odvolací soudní líčení dokonce vyslala svého pozorovatele.²⁴ O jeho případu také hovořili představitelé Charty 77 a VONS na setkáních s britským a francouzským ministrem zahraničních věcí, informovali je o znepokojivém zdravotním stavu vězněného. Britská delegace následně referovala o kauze Ivana Polanského vedle ostatních politických vězňů v Československu na jednání následné schůzky KBSE ve Vídni. Signatář Charty 77 Alexandr Vondra seznámil s chystaným srpnovým soudním procesem účastníky mezinárodní konference o lidských právech, která proběhla na konci srpna 1988 v polském Krakově pod patronátem Lecha Wałęsy.²⁵

Jak již bylo uvedeno, hlavní podíl na kampani za propuštění Ivana Polanského měl VONS. V jednom ze svých četných sdělení označil tuto kauzu za „nejzávažnější útok proti nezávislým náboženským a občanským aktivitám, jakého jsme byli v posledních letech svědky“.²⁶ Proti odsouzení Ivana Polanského protestovali v Praze také zástupci dalších nezávislých občanských iniciativ: Nezávislého mírového sdružení – Iniciativy za demilitarizaci společnosti (NMS) a Demokratické iniciativy (DI).²⁷ Podporu vězněnému vyslovil v neposlední řadě František kardinál Tomášek, ocenil zejména jeho zásluhu na vydá-

²³ Teprve poté se rozběhla podpisová kampaň na Slovensku, během které bylo sebráno okolo čtyř tisíc podpisů. Velký vliv na úspěch petiční akce měla také skutečnost, že o případu začal postupně referovat redaktor Hlasu Ameriky Anton Hlinka, jehož projevy byly mezi slovenskými katolíky velmi oblíbené. J. Čarnogurský: „Případ Ivana Polanského“, *Bratislavské listy*, samizdat, 2. č. 1, 1989, s. 3.

²⁴ *Amnesty International Report 1989: Czechoslovakia*. Kauza Ivana Polanského byla 21. června 1988 zařazena mezi „naléhavé akce (urgent action)“, *UA 158/88*, Amnesty International.

²⁵ Dokument Charty 77 č. 36/88: „Setkání s britským ministrem“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 12 1988, s. 8; „Dokument Charty 77 č. 48/88: Setkání s francouzským ministrem zahraničních věcí“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 17, 1988, s. 2; „Rezoluce konference o lidských právech v Krakově k případu Ivana Polanského ze dne 27. srpna 1988“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 16, 1988, s. 19; J. Čarnogurský: „Případ Ivana Polanského“, *Bratislavské listy*, samizdat, 2. č. 1, 1989, s. 3.

²⁶ Sdělení VONS č. 773: „Ivan Polanský před soudem“, *Informace o Chartě 77*, 11, č. 12, 1988, s. 5.

²⁷ Dopis Demokratické iniciativy a Nezávislého mírového sdružení generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ M. Jakešovi s protestem proti represivním akcím mocenských orgánů vůči nezávislým iniciativám, in: R. Hlušíková – M. Otáhal: *Čas Demokratické iniciativy 1987–1990: Sborník dokumentů*. ÚSD–Maxdorf, Praha 1993, s. 58–59. Dopis Demokratické iniciativy předsedovi vlády ČSSR L. Štrougalovi s protestem proti uvěznění Ivana Polanského a s apelem na změnu politického klimatu. Tamtéž s. 62–63.

vání katolického samizdatu.²⁸ Závěrečný soudní rozsudek odmítli 9. září 1988 rovněž mluvčí Charty 77. Ve vydaném dokumentu byl rozsudek označen za recidivu stalinské justice. Mluvčí vyzdvihli úctu k lidským právům jako jednotící princip různorodého společenství signatářů Charty 77: „S jeho názory a stanovisky může zajisté kdokoliv souhlasit i nesouhlasit, avšak vždy zde musí platit zásada civilizovaného státu, kterou formuloval jeden z tvůrců francouzského osvícenství: třebaže rozhodně nesouhlasím s vašim názorem, svůj život bych položil za vaše právo jej vyslovit.“²⁹

Vyvrcholením kampaně za propuštění Ivana Polanského z vězení bylo ustavení Výboru solidarity s Ivanem Polanským dne 12. října 1988. V rámci Výboru byla zároveň ustavena informační služba, kterou zastupovali Václav Benda, Ján Čarnogurský, Jiří Gruntorád a Heřman Chromý. V prohlášení, podepsaném více než devadesáti vydavateli samizdatových periodik a edic z celého Československa, bylo vydávání nezávislé publicistiky a rozšiřování literatury deklarováno jako nedílná součást práva na svobodu projevu, jak bylo již v roce 1976 zaručeno začleněním *Mezinárodního paktu o občanských a politických právech* do právního řádu Československa. Nezávislá vydavatelská činnost byla vyzdvižena jako legitimní občanská obrana proti mocenské manipulaci a monopolu na šíření informací v období nesvobody. Represe proti Ivanu Polanskému byla z těchto důvodů prezentována jako zástupný útok proti celé nezávislé vydavatelské scéně. Státní a stranické vedení bylo vyzváno, aby buď vězněného propustilo, nebo uvěznilo všechny vydavatele samizdatových tiskovin.³⁰

Ve Výboru byla většina Čechů zastupující všechny názorové proudy v opozičním hnutí. Ze tří desítek samizdatových časopisů a edic, které ke svým jménům většinou členové Výboru uvedli, byly pouze dva tituly čistě slovenské. Historik Vilém Prečan představil 13. listopadu 1988 činnost Výboru na vídeňské části symposia Československo 88. Ve svém vystoupení upozornil, že některé

²⁸ Pražský arcibiskup František kardinál Tomášek ve svém dopise Idě Polanské, manželce vězněného, napsal: „Jsem informován o záslužné práci Vašeho manžela, Ivana Polanského, při vydávání katolického samizdatu. V uplynulých letech vytiskl desítky titulů a tisíce exemplářů různých náboženských publikací. V době, kdy Církev neměla možnost oficiálně vydávat svou literaturu, Váš manžel vlastní činností pomáhal hasit žízeň našich věřících po náboženské literatuře.“ J. Šimulčík: *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Vaško, Prešov 1997, s. 104.

²⁹ Dokument Charty 77 č. 46/88: „Recidiva stalinské justice“, *Informace o Chartě 77*, samizdat, 11, č. 16, 1988, s. 7–8. Představitel radikálně-socialistického proudu v Chartě 77 Petr Uhl v této souvislosti v roce 1994 uvedl: „Považovali jsme za správné zastat se člověka, který rozšiřoval i myšlenky, s nimiž jsme nesouhlasili a jichž byli někteří z nás rozhodnými odpůrci.“ P. Uhl: „Dovoz nezávislé literatury“, in: *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*. Primus, Praha 1995, s. 73. Srovn. pozn. č. 22.

³⁰ „Solidarita s Ivanem Polanským“, *ACTA*, 2, č. 5–8, zima 1988, s. 74–77.

údaje byly do tohoto okamžiku známy jen blízkému okruhu vydavatelů, neboť některé redakce se kryly pseudonymy nebo vydávaly periodika zcela anonymně.³¹ Krátce po propuštění Ivana Polanského z vězení vydal Výbor prohlášení o pokračování své činnosti. Jako hlavní důvod uvedl přetrvávající útoky proti samizdatové publicistice, neboť šest členů Výboru bylo trestně stíháno a čtyři z nich byly nadále ve vazbě.³²

Během listopadu a prosince 1988 se podle Jiřího Gruntoráda uvažovalo o přeměně Výboru solidarity s Ivanem Polanským na Syndikát československého samizdatu, jenž se měl stát stavovským sdružením. Dokladem je dochovaný koncept ustavujícího prohlášení, kde byly popsány důvody vzniku, předpokládaná činnost a podmínky členství. Nové zájmové sdružení se mělo orientovat na vzájemnou technickou a právní pomoc, ohlášeno bylo vydávání bibliografického bulletinu. Nové periodikum mělo informovat o vydávaných samizdatových knihách, časopisech, publikacích, zvukových a filmových záznamech. Další případné aktivity však překryla akcelerace událostí v následujících měsících a k ustavení této instituce již nedošlo.³³

Závěrem – limity spolupráce české a slovenské opozice

Podpora Charty 77 věnovaná vězněnému Ivanu Polanskému měla velký vliv na posílení spolupráce českých a slovenských opozičních skupin. Představitelé slovenského opozičního hnutí začali intenzivněji spolupracovat s jednotlivými nezávislými občanskými iniciativami, jejichž centrum bylo v Praze. Brzy se však ukázalo, že limity vzájemné opoziční spolupráce jsou jasně vymezeny národnostně a lokálně.³⁴ V nejslibnějším pokusu představovaném Hnutím za občanskou svobodu (HOS) se vedle zástupců z českých zemí angažovali také někteří občané ze Slovenska. Ačkoliv působilo HOS celostátně, na Slovensku se dne 11. listopadu 1988 ustavilo jako samostatná skupina. Již během diskusí nad po-

³¹ V. Prečan: „Poznámka o vztahu Čechů a Slováků“, in: týž: *V kradeném čase: Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. Doplněk, Praha–Brno 1994, s. 488.

³² Dopis Výboru solidarity s Ivanem Polanským prezidentu republiky ČSSR Gustávu Husákovi, strojopis 1 strana A4, vlastnoruční podpisy (Václav Benda, Ján Čarnogurský, Heřman Chromý a Jiří Gruntorád), sbírka dokumentů Výboru solidarity s Ivanem Polanským, Libri prohibiti.

³³ *Koncept ustavujícího prohlášení Syndikátu československého samizdatu – výboru solidarity s Ivanem Polanským*, strojopis 2 strany A4, sbírka dokumentů Výboru solidarity s Ivanem Polanským, Libri prohibiti., Rozhovor s Jiřím Gruntorádem, Praha 11., červen 2001.

³⁴ Srovn. J. Rychlík: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, Academic Press–Ústav T. G. Masaryka, Bratislava–Praha 1998, s. 295.

dobou nové ústavy se ukázal konfliktní potenciál státoprávních otázek.³⁵ Obdobně byla následující rok ustavena v Bratislavě samostatná skupina nezávislé občanské iniciativy Obroda, sdružující především bývalé reformní komunisty z šedesátých let.³⁶

Kauza Ivana Polanského také ukázala odlišnost vývoje české a slovenské veřejnosti, který se zřetelně promítl v jiné orientaci opozičních aktivit uvnitř obou společností. Ačkoliv se například v okruhu zakladatelů Demokratické iniciativy objevily úvahy o úloze národa při překonání celospolečenské krize, převažoval v opozičním hnutí v českých zemích důraz na mravní zodpovědnost jednotlivce. Ukázkově tento přístup formuloval Václav Havel již v polovině osmdesátých let, když jako hlavní téma označil otázku ohrožení lidské identity: „(...) své nebo naše češství jako nějaký palčivý nebo akutní problém necítím a zdá se mi, že závisí-li na něčem náš národní osud, pak především na tom, jak dostojíme svým úkolům lidským.“³⁷ Na Slovensku umožňovaly otázky národní emancipace spojit menšinový občanský disent s převažujícím katolickým opozičním prostředím. Ján Čarnogurský, který měl hlavní podíl na koordinaci opozičního hnutí na Slovensku, označil naopak později opoziční aktivity dokonce přímo jako předmět národní zájmu.³⁸

Na pozadí jiných událostí, zejména rozsáhlé vlny represí, která během října 1988 postihla zejména aktivisty Nezávislého mírového sdružení (NMS) a signatáře zakládajícího manifestu HOS *Demokracie pro všechny*, se význam ustavení Výboru solidarity Ivana Polanského z dějinného proudu vytrácí. Tuto událost překvapivě ponechaly stranou všechny dosavadní vydané práce o českém a slovenském samizdatu.³⁹ Příkladná ukázka solidarity a tolerance bez ohledu na

³⁵ Během jednání velice rychle ožily tradiční představy, požadavky a stereotypy. Ján Čarnogurský jako slovenský zástupce trval na požadavku rovnoprávnosti obou republik, dobrovolnosti federace a na nutnosti samostatných symbolů a ústavy pro obě její části. Jednání však zkomplikoval spíše požadavek zástupců z Moravy, kteří trvali na jejím specifickém postavení v rámci společného státu. B. Císařovská: „Úvod“, in: R. Hlušíčková – B. Císařovská: *Hnutí za občanskou svobodu 1988–1989: Sborník dokumentů*. ÚSD–Maxdorf, Praha 1994, s. 12–14.

³⁶ Diskusní vystoupení Vojtěcha Mencla na zasedání Pracovní skupiny pro analýzu charakteru komunistického režimu v Československu 1945–1989 v budově ÚSD AV ČR 21. března 2001. *Příspěvky přednesené na seminářích*, 2, Praha 2001, s. 27.

³⁷ V. Havel: *Dálkový výslech (Rozhovor s Karlem Hviždálov)*. Melantrich, Praha 1990, s. 154.

³⁸ J. Čarnogurský: „Disent na Slovensku“, in: J. Cuhra – V. Veber: *Za svobodu a demokracii I. O odpor proti komunistické moci*. Karolinum, Praha 1999, s. 217.

³⁹ Vedle výše zmíněných prací nebylo založení Výboru solidarity s Ivanem Polanským uvedeno ani v dosud nejzdařilejší souhrnné publikaci o samizdatu ve střední a východní Evropě se zaměřením na české prostředí – G. H. Skilling: *Samizdat and Independent Society in Central and Eastern Europe*. Ohio State University Press, Columbus 1989.

národnost, politickou názorovou orientaci či konfesijní zakotvení si však zaslouží pozornost rovněž z dalšího důvodu. Obdobně jako odpor proti soudní perzekuci undergroundových hudebníků z okruhu skupiny The Plastic People of the Universe sjednotil různorodé opoziční skupiny v rámci Charty 77, pomohla kauza Ivana Polanského spojit na jedné obranné platformě vydavatele samizdatu z celého Československa. Tímto způsobem dali jasně najevo své odhodlání bránit svobodu projevu jako nedílnou součást kolekce základních lidských práv.